

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Προπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό

Πτυχιακή Διατριβή

Μέσα Πειθούς στο Corpus των Έργων του Γοργία

Κατερίνα Βουδούρη

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Αθηνά Μπάζου

Απρίλιος 2023

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Προπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό

Πτυχιακή Διατριβή

Μέσα Πειθούς στο Corpus των Έργων του Γοργία

Κατερίνα Βουδούρη

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Αθηνά Μπάζου**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στο Προπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών «Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό» από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Απρίλιος 2023

Περίληψη

Στην παρούσα πτυχιακή διατριβή επιχειρείται μια εκτενής μελέτη και ενδελεχής εξέταση των δύο σωζόμενων λόγων – παιγνίων του Γοργία του Λεοντίνου, του *Ἐλένης ἐγκωμίου* και του *Ἵπερ Παλαμήδους ἀπολογίας*, όπως επίσης και των αποσπασμάτων από τη φιλοσοφική πραγματεία *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*, από τον *Ἐπιτάφιο* και άλλα έργα του, που σώζονται σε σπαράγματα μέσα από μαρτυρίες. Σε αυτά θα αναζητήσουμε τα υφολογικά/τεχνικά χαρακτηριστικά αλλά και τους ρητορικούς τρόπους που χρησιμοποιεί ο Γοργίας για να υποστηρίξει τα επιχειρήματά του, με σκοπό να πείσει το ακροατήριό του. Συγκεκριμένα στους σωζόμενους ακέραιους λόγους του θα εντοπίσουμε τα ρητορικά μέσα που δανείζεται από την ποίηση και τις μεθόδους πειθούς που χρησιμοποιεί για να αποδείξει την αθωότητα της Ελένης και του Παλαμήδη και θα τεκμηριώσουμε τις απαντήσεις μας με παραπομπές από τα πρωτότυπα κείμενα. Στη συνέχεια, θα μελετήσουμε την επιλογή των θεμάτων και στα σπαράγματά του θα αναλύσουμε τα στοιχεία από τα οποία φαίνεται η ρητορική ικανότητα του ρήτορα-σοφιστή. Από τη συνολική αποτίμηση του έργου του Γοργία καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε δεινός ρήτορας και ότι οι καινοτομίες του αποτέλεσαν σταθμό για την ιστορία της αρχαίας ελληνικής ρητορικής.

Summary

In this dissertation, we attempt to study extensively at first the two surviving speeches – amusements (*paignia*) of Gorgias from Leontini, the *Encomium of Helen* and the *Defense of Palamedes*, as well as the paragraphs from the philosophical treatise *On Non-Existence or On Nature*, from the *Epitaphios* and other works of his, preserved in fragments through paraphrases. We look for the specific stylistic/technical characteristics in them but also for the rhetorical ways Gorgias uses to support his arguments, in order to convince his audience. Specifically, in his surviving speeches we pinpoint the rhetorical methods he borrows from poetry and the argumentative methods he uses to prove Helen's and Palamedes' innocence and we support our answers with references to the texts. Next, we study the choice of subjects and in its fragments we analyse the elements that prove Gorgias' rhetorical skills. From the overall assessment of Gorgias's work, we conclude that he was a great rhetorician and that his innovations marked the history of ancient Greek rhetoric.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Αθηνά Μπάζου, για τη συνεχή και ανεκτίμητη στήριξή της. Η καθοδήγηση που μου προσέφερε και ο χρόνος που αφιέρωσε για να μου παράσχει χρήσιμες οδηγίες και συμβουλές, ήταν πολύτιμα συστατικά για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου διατριβής.

Επίσης, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους του καθηγητές του Τμήματος Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών για τη συμβολή τους στην επιστημονική μου κατάρτιση. Τέλος, στο ίδιο πλαίσιο ευγνωμοσύνης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της διμελούς εξεταστικής επιτροπής για τη συμμετοχή τους στη διαδικασία αξιολόγησης της διατριβής μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
1. Βιογραφικά Στοιχεία	3
2. Τα Σωζόμενα Έργα.....	5
3. Υφολογικά και Τεχνικά Χαρακτηριστικά	8
3.1 Ρητορικά Σχήματα	8
3.2 Δομή Επιχειρημάτων	11
4. Τα Θέματα	19
5. Η Ρητορική Ικανότητα.....	22
Επίλογος	24
Βιβλιογραφία	26

Εισαγωγή

Στην παρούσα πτυχιακή διατριβή θα ασχοληθούμε με τον Γοργία, έναν σπουδαίο ρήτορα της αρχαιότητας. Αρχικά, θα εκθέσουμε τη ζωή του μέσα από μαρτυρίες τρίτων και θα εστιάσουμε την προσοχή μας στα ενδιαφέροντά του και στις καινοτομίες του στον χώρο της ρητορικής. Θα εξετάσουμε ακόμη και τις άλλες ιδιότητες του ρήτορα, εκείνες του σοφιστή και του φιλοσόφου. Στη συνέχεια, θα καταπιαστούμε με το corpus των έργων του είτε σώζονται ολόκληρα είτε σε αποσπασματική μορφή. Αφού παραθέσουμε λίγα λόγια για το κάθε έργο, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των υφολογικών και τεχνικών χαρακτηριστικών των μεγαλύτερων σε έκταση έργων του, δηλαδή του εγκωμίου για την Ελένη, της απολογίας του Παλαμήδη και του *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος*, εξετάζοντας τα ρητορικά σχήματα που δανείζεται από την ποίηση ο Γοργίας και εισάγει στα κείμενά του και παραπέμποντας στο κείμενο μέσα από ενδεικτικά παραδείγματα για να τεκμηριώσουμε τις απόψεις μας. Στη δεύτερη υποενότητα του κεφαλαίου θα ασχοληθούμε με το καθένα από τα τρία κείμενα ξεχωριστά και θα αναζητήσουμε τη δομή των επιχειρημάτων που χρησιμοποιεί ο ρήτορας με σκοπό να πείσει. Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τα θέματα με τα οποία καταπιάνεται ο Γοργίας στα τρία εκτενέστερα έργα του. Μέσα από την ανάλυση των θεμάτων και των ρητορικών σχημάτων καταλήγουμε στο τελευταίο κεφάλαιο όπου θα καταδειχθεί για άλλη μια φορά η ρητορική δεινότητα του Γοργία μέσα και από τα αποσπάσματά του. Τέλος, θα ολοκληρώσουμε την παρούσα πτυχιακή διατριβή με τα συμπεράσματα και τη συνολική αποτίμηση του έργου του Λεοντίνου φιλοσόφου.

Κεφάλαιο 1

Βιογραφικά Στοιχεία

Ο Γοργίας ο Λεοντίνος (490/483-381/376 π.Χ.) ήταν ξακουστός ρήτορας και διδάσκαλος της ρητορικής τέχνης του 5^{ου} αι. Η φήμη του έχει φτάσει ως τις μέρες μας γιατί θεωρείται, όπως αναφέρουν και οι Φιλόστρατος¹ και Διόδωρος², πατέρας και εισηγητής των ποιητικών σχημάτων (ομοιοτέλετων, παρηγήσεων, αντιθέσεων, κ.ά.) στον πεζό λόγο. Γι' αυτό και πήραν το όνομά του, και είναι γνωστά ως τα λεγόμενα «γοργία σχήματα». Ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη δύναμη της πειθούς, τη θέσπιση της αρχής της πιθανολόγησης που βασίζεται στις έννοιες *εϊκός-καιρός*, και γενικότερα με την ικανότητα του λόγου να εξουσιάζει την ψυχή. Συγκεκριμένα άσκησε τόσο μεγάλη επίδραση στους συγκαταρκινούς και στους μεταγενεστέρους του, με αποτέλεσμα το «γοργιάζειν» να αποτελεί ταυτόσημο του «ρητορεύειν»³. Τα ενδιαφέροντά του όμως δεν τελειώνουν στη ρητορική. Στράφηκε, επίσης, προς την ιατρική και τη μελέτη των άστρων, λόγω της οικογενειακής του καταγωγής, αφού ο αδερφός του ήταν γιατρός, και της επιρροής του δασκάλου του, Εμπεδοκλή.

Συνεχιστές του ιδιόμορφου λογοτεχνικού ύφους του Γοργία ήταν οι μαθητές του. Σε αυτούς συγκαταλέγονταν σπουδαίοι ρήτορες όπως ο Ισοκράτης, πολιτικοί όπως ο Μένων και ο Κριτίας, σοφιστές όπως ο Πρόδικος, φιλόσοφοι σαν τον Αντισθένη και ιατροί σαν τον Ιπποκράτη.⁴ Από τον δεύτερο μάλιστα, πληροφορούμαστε την ειλικρίνεια του Γοργία, αφού δεν υποσχόταν ότι διδάσκει την αρετή, παρά μόνο ότι θα κάνει τους μαθητές του δεινούς ρήτορες.⁵ Επιπρόσθετα, από τις μαρτυρίες που έχουν σωθεί αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος του ενθουσιασμού που προκαλούσε ο λόγος του στο κοινό, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ομιλία του στην Αθήνα υπέρ της πανελληνίας

¹ Φιλόστρατος, *Βίοι Σοφιστών*, I, 9, IX.

² Διόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, XII 53, 1-2.

³ Λιάρου-Αργύρη (2009), 221.

⁴ Ηλιοπούλου (2019), 27.

⁵ Λιάρου-Αργύρη (2009), 195.

ενότητας και συμμαχίας εναντίον των Βαρβάρων.⁶ Δεν θα μπορούσαν βέβαια να λείπουν και οι αρνητικές κριτικές σχετικά με το ύφος του ρήτορα, όπως εκείνη του Διονύσιου του Αλικαρνασσία που υποστήριζε ότι ο Γοργίας χρησιμοποιούσε χυδαίο και φουσκωμένο ύφος με ανώριμες τεχνικές,⁷ ή του Κλήμη του Αλεξανδρινού, ο οποίος τον κατηγόρησε για λογοκλοπή από τον Μελησαγόρα.⁸

Ο ρήτορας λοιπόν από τους Λεοντίνους ήταν κυρίως ένας τεχνίτης του λόγου αλλά όχι μόνο. Ο Πλάτωνας στην *Απολογία Σωκράτους* (19e) τον κατατάσσει δικαίως στους σοφιστές⁹, παρόλο που ο Γοργίας αρνείται αυτόν τον χαρακτηρισμό. Αρκετοί θα του αποδώσουν και το επίθετο του μηδενιστή για την πραγματεία *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*, με την οποία πιστεύουν ότι αντιτίθεται στη θεωρία του Παρμενίδη περί ύπαρξης και στην ελεατική διαλεκτική γενικότερα. Στο συγκεκριμένο όμως έργο καταπιάνεται με ένα από τα θεμελιώδη ζητήματα της φιλοσοφίας, τη σύνδεση μεταξύ γνώσης και είναι, και προσπαθεί να αποδείξει ότι «οὐδέν ἐστιν» (Σέξτ. *Πρὸς μαθημ.* 7, 65), ενώ, στο έργο του *Ἑλένης ἐγκώμιον* παρατηρούμε το παιχνίδι που παίζει με τη δύναμη του λόγου μεταξύ αισθήσεων, ψευδαισθήσεων και πραγματικού. Ο δεύτερος άρα πιο ακριβής τίτλος, πέρα από το ρήτορας, που μπορούμε να του απονείμουμε είναι αυτός του φιλοσόφου. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως ο Γοργίας πρωτοπόρησε με τη χρήση της ποιητικής στον πεζό λόγο, γεγονός που του απέδωσε μεγάλη φήμη, σημαντικούς μαθητές που τον θαύμασαν και συνέχισαν το έργο του, αλλά και επικριτές, ολίγον τι ζηλόφθονους. Και τελικά ήταν τόσο ρήτορας όσο σοφιστής και φιλόσοφος.

⁶ Τάτση-Σπαθάρης (1998), 19.

⁷ Sloane (2001), 339.

⁸ Λιάρου-Αργύρη (2009), 199.

⁹ Ο.π., 65.

Κεφάλαιο 2

Τα Σωζόμενα Έργα

Το corpus των σωζόμενων έργων του Γοργία αποτελείται από δύο επιδεικτικούς ρητορικούς λόγους, το *Ἐλένης ἐγκώμιον* και την *Ἑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία*, μία φιλοσοφική πραγματεία, το *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*, και κάποια σπαράγματα σε αποσπασματική μορφή, όπως είναι ο επικήδειος λόγος *Ἐπιτάφιος* και τρεις πανηγυρικοί λόγοι, ο *Ὀλυμπιακός*, ο *Πυθικός* και το *Ἐγκώμιον εἰς Ἥλείους*. Τέλος, σώζονται δύο ακόμη τίτλοι έργων, το *Περὶ καιροῦ* και το *Ὄνομαστικόν*, από τα οποία δεν έχει σωθεί τίποτε. Ο πρώτος λόγος συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα του ιδιαίτερου και θαυμαστού ύφους του, γι' αυτό και χρησιμοποιούνταν ως πρότυπο στα ρητορικά γυμνάσματα των μαθητών του. Στόχος του ήταν η υπεράσπιση και η απόδειξη της αθωότητας της ωραίας Ελένης, του ομηρικού προσώπου που το όνομά της ήταν παραδοσιακά συνδεδεμένο με την αιτία του μακροχρόνιου και αιματηρού Τρωικού Πολέμου. Ο Γοργίας δέχεται το γεγονός ότι η ηρωίδα πήγε στην Τροία, όχι όμως με τη θέληση της, αλλά εξαναγκασμένη από τέσσερις εξωτερικές αιτίες. Το θέλημα των θεών και της Μοίρας, τη βίαιη αρπαγή από τον Πάρη, τη δύναμη που άσκησαν τα λόγια του απαγωγέα της στην ψυχή της και τελικά την έπεισαν, και τον έρωτα που την κυριέυσε για τον Πάρη. Ο ρήτορας δηλαδή θα αναδείξει την περατότητα του ανθρώπου που καθορίζεται από τρεις δυνάμεις, τη θεϊκή βούληση, την τύχη και την ανάγκη. Θα καταπιαστεί με το φιλοσοφικό θέμα της απάτης συνδεδεμένο με το λόγο, την πειθώ και το σχήμα γνώμη/δόξα-γνώση/αλήθεια.¹⁰ Και επιπλέον θα εκθέσει τη λειτουργία της αίσθησης και το πώς επιδρά στην ανθρώπινη ψυχή. Με αυτό τον τρόπο, λοιπόν, ο Γοργίας θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η Ελένη είναι ελεύθερη από όλες τις κατηγορίες.¹¹

Το *Ἑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία* χρονολογείται μεταγενέστερα από το *Ἐλένης ἐγκώμιον* αλλά αποτελεί κι αυτό έναν λόγο υπεράσπισης με ήρωες που προέρχονται κι εδώ από τον χώρο του μύθου. Συγκεκριμένα, το θέμα αφορά τον Παλαμήδη, τον σοφότερο των

¹⁰ Karadimas (2008), 11.

¹¹ Ὁ.π., 9.

Ελλήνων, φημισμένο για την επιδεξιότητα και τις εφευρέσεις του¹², όπως ήταν τα γράμματα, τα τείχη, οι φάροι κ.ά., ο οποίος κατηγορήθηκε άδικα από τον Οδυσσέα ότι πρόδωσε τους Έλληνες στους Τρώες, με αποτέλεσμα τη θανατική του καταδίκη. Η κατηγορία αυτή του Οδυσσέα αποτελούσε πράξη εκδίκησης, καθώς ο πρωταγωνιστής είχε ξεσκεπάσει την πλάνη του πρώτου όταν παρίστανε τον τρελό για να αποφύγει τη συμμετοχή του στον Τρωικό Πόλεμο. Ο Γοργίας λοιπόν παίρνει τώρα τη μορφή του Παλαμήδη και αναλαμβάνει να αποδείξει την κατάφωρη αδικία που συντελείται εις βάρος του και να τον αθωώσει. Η επιχειρηματολογία του Γοργία θα κινηθεί μεταξύ της αρχής της πιθανολόγησης (*εϊκότος*) με βάση την ελεύθερη βούληση απορρίπτοντας τα πιθανά κίνητρα, χρήματα, δόξα, φιλία, υποστηρίζει δηλαδή ότι ο Παλαμήδης δεν πρόδωσε επειδή δεν ήθελε,¹³ και της έννοιας του καιρού, της ευκαιρίας και των κατάλληλων συνθηκών. Ο πρωταγωνιστής στην προσπάθειά του να πείσει τους δικαστές θα αναφερθεί και στον πρότερο έντιμο βίο του, υπενθυμίζοντάς τους τις συνεισφορές του προς την πόλη και την κοινωνία. Επιπλέον θα στραφεί και προς τον φανταστικό κατηγορό του θέτοντας το ρητορικό ερώτημα της νομικής ύπαρξης της κατηγορίας, αν δηλαδή αυτή βασίζεται στην αλήθεια ή σε υποθέσεις (*δόξα*).¹⁴ Ο Γοργίας, λοιπόν, δημιουργεί μία επιχειρηματολογία-πρότυπο για κάθε κατηγορία προδοσίας.

Εκτός από τα ακέραια έργα, τα οποία παρουσιάσαμε παραπάνω, υπάρχουν και εκείνα που σώζονται σε αποσπάσματα. Η φιλοσοφική πραγματεία *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*¹⁵ χρονολογείται κατά την 84^η Ολυμπιάδα (444-441 π.Χ.) και χρησιμοποιούνταν, όπως και τα προαναφερθέντα έργα, ως παράδειγμα προς μίμηση για τους μαθητές του. Στο συγκεκριμένο έργο ο Γοργίας ασχολείται με τις θεμελιώδεις έννοιες «ὄν», «μὴ ὄν» και «ἔστιν» και προσπαθεί να αποδείξει αρχικά ότι τίποτα δεν υπάρχει, μετά ότι, αν κάτι υπάρχει, δεν μπορεί να έχει γνώση αυτού ο άνθρωπος, και τέλος, ότι αν τελικά ο άνθρωπος έχει γνώση, δεν είναι δυνατό να τη μεταδώσει σε άλλους ανθρώπους.¹⁶ Μέσα από υποθετικούς συλλογισμούς και εύστοχες απορίες καταλήγει στην αναίρεση του κριτηρίου της αλήθειας και τονίζει την τραγική διάσταση της περατότητας του

¹² Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 223.

¹³ Ό.π., 227.

¹⁴ Ό.π., 236.

¹⁵ Το πρωτότυπο κείμενο έχει χαθεί αλλά έχουν φθάσει ως τις μέρες μας δύο μαρτυρίες, του Σέξτου του Εμπειρικού και ενός άγνωστου συγγραφέα με τίτλο *περὶ Μελίσσου, περὶ Ξενοφάνους, περὶ Γοργίου* (Μελλ. Ξεν. Γοργ.). Υπάρχουν αρκετές διαφορές ανάμεσα στα δύο κείμενα, όπως είναι η διάταξη, η γλώσσα και τα επιχειρήματα, με αποτέλεσμα οι ερευνητές να μην συμφωνούν σχετικά με το ποιο είναι πιο αξιόπιστο.

¹⁶ Ηλιοπούλου (2019), 65.

ανθρώπου.¹⁷ Διαφαίνεται, επίσης, η επιρροή του από την ελεατική παράδοση, τον Ζήνωνα και τον Μέλισσο, και από τον δάσκαλό του Παρμενίδα, του οποίου τη θέση θέλησε αρχικά να αποδείξει και τελικά αναλύοντάς την από το τέλος προς την αρχή, καταλήγει να την αναιρεί.¹⁸

Ο *Ἐπιτάφιος* έχει φθάσει ως τις μέρες μας μέσω των *Αποσπασμάτων* των Προσωκρατικών και συνιστά έναν επικήδειο λόγο, δημιούργημα της φαντασίας του Γοργία, για τους νεκρούς των Περσικών Πολέμων και ταυτόχρονα έναν ρητορικό έπαινο για τις νίκες των Ελλήνων. Η έντονη στάση του ρήτορα υπέρ την ομόνοιας των Ελλήνων φαίνεται καθαρά στο απόσπασμα που παραθέτει ο Φιλόστρατος στους *Βίους τῶν Σοφιστῶν* (19,5), όπου τονίζει ότι πρέπει να επαινούν μόνο τα τρόπαια που προέρχονται από τους βαρβάρους, ενώ όσα προέρχονται από τους Έλληνες συνδέονται με το θρήνο. Την ίδια ιδέα για την εξάλειψη των διχονοιών διακηρύσσει και στον *Ὀλυμπιακό Λόγο*, ο οποίος χρονολογείται το 392 π.Χ. περίπου και εκθειάζει τους αθλητικούς αγώνες. Επιπλέον, ο Γοργίας προβαίνει σε μία διάκριση των ὄρων «στάσις» και «πόλεμος» για να δηλώσει τον εμφύλιο πόλεμο και εκείνο κατά των βαρβάρων, αντίστοιχα.¹⁹ Ο *Ὀλυμπιακός* λόγος συγκαταλέγεται στους πανηγυρικούς λόγους μαζί με τον *Πυθικό λόγο* και με το *Ἐγκώμιον εἰς Ἥλείους*, τα οποία σώζονται σε αποσπασματική μορφή και έχουν φθάσει ως τις μέρες μας μέσα από περιλήψεις που παραθέτουν άλλοι συγγραφείς στα έργα τους.

¹⁷ Ό.π.

¹⁸ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 149.

¹⁹ Λιάρου-Αργύρη (2009), 51.

Κεφάλαιο 3

Υφολογικά και Τεχνικά Χαρακτηριστικά

Στο παρόν κεφάλαιο θα ασχοληθούμε αποκλειστικά με τα τρία μεγαλύτερα σε έκταση έργα του Γοργία, το *Ἐλένης ἐγκώμιον*, την *Ἑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία* και το *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*. Αρχικά, θα παρουσιάσουμε τα ρητορικά σχήματα που εντοπίζουμε με ενδεικτικές αναφορές σε χωρία, ενώ στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου θα αναλύσουμε τα επιχειρήματα και τις αποδεικτικές μεθόδους που χρησιμοποιεί ο Γοργίας για να πετύχει τον σκοπό του, να πείσει το ακροατήριο.

3.1 Ρητορικά Σχήματα

Ο Γοργίας, όπως προαναφέραμε, ήταν ο εμπνευστής και εισηγητής της ποιητικής πρόζας στον πεζό λόγο, γι' αυτό και τα σχήματα που χρησιμοποιούσε στα έργα του πήραν το όνομά του. Συγκεκριμένα στα γοργίεια σχήματα συγκαταλέγονται οι σύνθετες λέξεις, η αντιθετική διάταξη των προτάσεων, οι παρηχήσεις, η ομοιοκαταληξία και τα ομοιοτέλευτα, οι παρισώσεις και τα ισόκωλα, οι επαναλήψεις, τα πολύπτωτα και η παρονομασία, η αναδίπλωση, η επιφορά και το πολυσύνδετο.

Οι σύνθετες λέξεις που εισάγει στα έργα του προκαλούν εντύπωση στους ακροατές. Αξιοπρόσεκτα παραδείγματα αυτών είναι οι λέξεις «*ἀντικατηγορήσαι*» (Παλ. Ἀπολ. 27), «*συνεπιστήσεσθε*» (Παλ. Ἀπολ. 36), «*εὐεπιλόγιστον*» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 75), «*ἀνεπινόητον*» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 77), «*πολύδακρυς*» (Ἐλ. Ἐγκ. 9) και «*ἰσόθεος*» (Ἐλ. Ἐγκ. 4). Οι αντιθέσεις, από την άλλη, η παρουσίαση δηλαδή προτάσεων αντιθετικού περιεχομένου,²⁰ τραβούν ακόμη περισσότερο την προσοχή μας, καθώς διαδέχονται η μία την άλλη και προσδίδουν ρυθμό και συμμετρία στα κείμενα. Στο *Ἑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία*, στην πέμπτη παράγραφο εντοπίζουμε τις αντιθέσεις: «*ὅτι μὲν οὖν οὐ σαφῶς κείδως ὁ κατήγορος κατηγορεῖ μου, σαφῶς οἶδα*» (5), «*οὐδ' ἔοιχ' ὅπως ἂν εἰδείη τις ὄν τὸ*

²⁰ Lausberg (1997), 349.

μὴ γενόμενον» (5) και «οὔτε γὰρ βουλευθεὶς ἐδυνάμην ἂν οὔτε δυνάμενος ἐβουλήθην ἔργοις ἐπιχειρεῖν τοιούτοις» (5), ενώ στο Ἑλένης ἐγκώμιον και στο Περὶ τοῦ μὴ ὄντος παρατηρούμε ενδεικτικά τις ακόλουθες: «Ἀνάγκη γάρ, φησὶν, εἴ τί ἐστι, μήτε ἔν μήτε πολλὰ εἶναι, μήτε ἀγέννητα μήτε γενόμενα» (Αων. Μελλ. Ξεν. Γοργ. 979a19-20), «οὔτε δὲ αἰδιὸν ἐστὶν οὔτε γενητὸν οὔτε ἀμφοτέρα» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 68), «ἀλλὰ νῦν γε οὔτε μνησθῆναι τὸ παροιχόμενον οὔτε σκέψασθαι τὸ παρὸν οὔτε μαντεύσασθαι τὸ μέλλον εὐπόρως ἔχει» (Ἐλ. Ἐγκ. 11).

Οι παρηγήσεις, το σχῆμα δηλαδή όπου ἕνας συγκεκριμένος φθόγγος επαναλαμβάνεται μέσα στην πρόταση, προσδίδει μουσικότητα στα κείμενα. Στο Ἑλένης ἐγκώμιον εντοπίζονται στην αρχὴ της ἑνάτης παραγράφου, «δεῖ δὲ καὶ δόξη δεῖξαι τοῖς ἀκούουσι», και στη δέκατη ἑνάτη, «θεὸς θεῶν θεῖαν δύνάμιν». Ἐνα σημεῖο κατατεθέν ἀπὸ την ἀπολογία του Παλαμήδη εἶναι πρὸς το τέλος της δωδέκατης παραγράφου, το «ἐν οἷς <πάντες> πάντα ὀρῶσι... πάντῃ πάντα πράττειν...» (Παλ. Ἀπολ. 12), ενώ, στο Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως, ἀπὸ τη μαρτυρία του Σέξτου, παρατηρούμε παρηγήσεις του α στην 72^η παράγραφο «κατὰ τὰ αὐτὰ» και στην 81^η «τὰ ἀκουστὰ διὰ τοῦτο ἀκουστὰ ὅτι ἀκούεται». Τα ομοιοτέλευτα, η εμφάνιση δηλαδή λέξεων με την ἴδια κατάληξη στα ἄκρα διαδοχικῶν προτάσεων με σκοπὸ την παραγωγή ομοιοκαταληξίας, χαρίζουν και αὐτὰ με τη σειρά τους μία ευχάριστη νότα ρυθμικότητας στα ἔργα.²¹ Ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα αποτελοῦν τα εξής: «εἰ δὲ βία ἠρπάσθη καὶ ἀνόμως ἐβιάσθη καὶ ἀδίκως ὑβρίσθη» (Ἐλ. Ἐγκ. 7), «ἢ δὲ βιασθεῖσα καὶ τῆς πατρίδος στερηθεῖσα καὶ τῶν φίλων ὀρφανισθεῖσα» (Ἐλ. Ἐγκ. 7), «ὑμῶν ἢ τῶν βαρβάρων; ἀλλ' ὑμῶν [ἀλλ'] ἀδύνατον τοσοῦτων καὶ τοιούτων» (Παλ. Ἀπολ. 13), «ἀλλὰ ποσὸν μὲν καθεστῶς διαιρεθήσεται, συνεχὲς δὲ ὄν τμηθήσεται» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 73), «εἰ γὰρ τὰ ὄντα ὀρατὰ ἐστὶ καὶ ἀκουστὰ καὶ κοινῶς αἰσθητὰ» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 83).

Το σπουδαιότερο ὅμως σχῆμα που εἰσήγαγε ο Γοργίας εἶναι η παρίσωση, τα πάρισα δηλαδή και τα ισόκωλα, που μέσω των ἴσων ἀριθμῶν των συλλαβῶν σε μία πρόταση, καταφέρνουν να εξαλείψουν τη μονοτονία και να διατηρήσουν τη φυσικότητα του λόγου.²² Χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις αποτελοῦν οι ακόλουθες: «σώματι δὲ κάλλος, ψυχῇ δὲ σοφία, πράγματι δὲ ἀρετή, λόγῳ δὲ ἀλήθεια» (Ἐλ. Ἐγκ. 1), «λόγῳ μὲν αἰτίας, νόμῳ δὲ ἀτιμίας, ἔργῳ δὲ ζημίας τυχεῖν» (Ἐλ. Ἐγκ. 7), «τὸν μὲν γὰρ νόμον παραβαίνει, τὴν δὲ

²¹ Sloane (2001), 338.

²² Robertson (1893), 17.

δίκην καταλύει, τὸ δὲ πλῆθος διαφθείρει, τὸ δὲ θεῖον ἀτιμάζει» (Παλ. Ἀπολ. 17), «εἰ γὰρ γέγονεν, ἦτοι ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος γέγονεν» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 71).

Ο ρήτορας χρησιμοποιεῖ τρία ἀκόμη σχήματα, τα οποία θα μπορούσαμε να πούμε ὅτι εἶναι παρόμοια, με το καθένα ὁμως να διαθέτει τη δική του ξεχωριστή λειτουργία στον λόγο. Πρόκειται για τα πολύπτωτα, την παρονομασία και την επανάληψη. Η διαφορά μεταξύ τους εἶναι ὅτι το πρῶτο σχῆμα επαναλαμβάνει ομόρριζες λέξεις, το δεύτερο λέξεις ομόηχες που συχνά εἶναι και ετυμολογικά συγγενεῖς, ἐνῶ στο τελευταῖο συμπεριλαμβάνονται οἱ περιπτώσεις ὅπου λέξεις ἢ φράσεις επαναλαμβάνονται με τέτοιο τρόπο ὥστε να μὴ υπάγονται σε κάποιο ἄλλο εἰδικό σχῆμα.²³ Μερικά ἀπὸ τα πολύπτωτα που συναντάμε στα σωζόμενα ἔργα του Γοργία εἶναι τα «*ἐτεράχθη καὶ ἐτάραξε*» (Ἐλ. Ἐγκ. 16), «*ὁμοίως ὁμοιος*» (Ἐλ. Ἐγκ. 11), «*κρατεῖτε... κρατῶν*» (Παλ. Ἀπολ. 2), «*ἐκόντες ἐκόντι*» (Παλ. Ἀπολ. 14), «*λέγει ὁ λέγων*» (Ἀνων. Μελλ. Ξεν. Γοργ. 21), «*ἕτερος ἕτερω*» (Ἀνων. Μελλ. Ξεν. Γοργ. 26) και «*τοῦ ἐμπεριεχομένου τὸ ἐμπεριέχον*» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 69). Τα δείγματα παρονομασίας δεν εἶναι τόσο συχνά ὅσο ἐκεῖνα των πολύπτωτων, ἀξίζει ὁμως να αναφέρουμε χαρακτηριστικά τα «*λαβοῦσα... λαθοῦσα*» (Ἐλ. Ἐγκ. 4), «*ἀμαρτήματα... ἀπατήματα*» (Ἐλ. Ἐγκ. 10), «*ἔλαβον, ἔλαθον λαβῶν*» (Παλ. Ἀπολ. 11), «*τὸν τρόπο, τὸν τόπον, τὸν χρόνον*» (Παλ. Ἀπολ. 22), «*ὄντων... μελλόντων*» (Παλ. Ἀπολ. 30) και «*οὔδαμοῦ... μηδαμοῦ*» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 70). Ἐνῶ, στην επανάληψη εἶναι ἡ φράση ἀπὸ το Ἑλένης Ἐγκώμιον «*ἔπραξεν ἅ ἔπραξεν*» που την συναντάμε στις παραγράφους 6 και 12.

Η λειτουργία λοιπὸν και ἡ σκοπιμότητα των παραπάνω σχημάτων που επαναλαμβάνουν συγκεκριμένες λέξεις ἢ φράσεις εἶναι να μετριάσουν την ξηρότητα του ὕφους και να προσφέρουν την αἴσθηση του μέτρου στα κείμενα. Στο σημεῖο αὐτό καλὸ εἶναι να προσθέσουμε δύο ἀκόμη σχετικὰ σχήματα, την αναδίπλωση και την επιφορά. Στην περίπτωση του πρῶτου σχήματος παρατηρούμε ὅτι ἡ τελευταία λέξη μίας πρότασης εἶναι ἡ πρώτη λέξης της ἐπόμενης πρότασης, ὅπως γίνεται στα «*οὐδὲ ὀλίγοις δῆλον. δῆλον γὰρ...*» (Ἐλ. Ἐγκ. 3), «*μετέστησεν αὐτὴν γοητεία. γοητείας δὲ...*» (Ἐλ. Ἐγκ. 10), «*μανίαν· μανία γὰρ ἐστίν...*» (Παλ. Ἀπολ. 25), «*οὐ βούλομαι· βούλομαι γὰρ...*» (Παλ. Ἀπολ. 27) και «*ἔστι λόγος, λόγος δὲ οὐκ ἔστι...*» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 84). Ἐνῶ στην επιφορά διακρίνουμε διαδοχικὲς προτάσεις που τελειώνουν με την ἴδια λέξη. Δείγματα επιφοράς εἶναι τα ἐξῆς: «*εἰ γὰρ τὸ μὴ ὄν ὄν ἐστὶ καὶ τὸ ὄν ὄν ἐστίν*» (Ἀνων. Μελλ. Ξεν. Γοργ. 979b10), «*καὶ δὴ τὸ μὲν*

²³ Ὁ.π., 26.

μη ὄν οὐκ ἔστιν. εἰ γὰρ τὸ μη ὄν ἔστιν» (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 67), «*ἐκ μη ὄντος γέγονεν. ἀλλ' οὔτε ἐκ τοῦ ὄντος γέγονεν»* (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 71), «*ἀλλὰ καὶ ῥάδιον, οὐδὲ μόνον ῥάδιον»* (Παλ. Ἀπολ. 23), «*εἰ μηδὲν αὐτὸς ὑμᾶς ἀδικῶ, μηδὲ αὐτὸς ὑφ' ὑμῶν ἀδικηθῆναι»* (Παλ. Ἀπολ. 31).

Ὅσον αφορά τώρα τα συντακτικά σχήματα αξίζει να αναφέρουμε το πολυσύνδετο, την παρατακτική σύνδεση δηλαδή αλληπάλληλων προτάσεων ή λέξεων με το δὲ ή το καί, η οποία υπογραμμίζει την καλαισθησία και τη ροή των έργων. Υποδείγματα αυτού του σχήματος που αξίζει να τονίσουμε είναι τα παρακάτω: «*σώματι δὲ κάλλος, ψυχῇ δὲ σοφία, πράγματι δὲ ἀρετή, λόγῳ δὲ ἀλήθεια»* (Ἐλ. Ἐγκ. 1), «*οἱ μὲν ἐλύπησαν, οἱ δὲ ἔτερψαν, οἱ δὲ ἐφόβησαν, οἱ δὲ εἰς θάρσος κατέστησαν τοὺς ἀκούοντας, οἱ δὲ πειθοῖ τινι κακῇ τὴν ψυχὴν ἐφαρμάκευσαν καὶ ἐξεγοήτευσαν»* (Ἐλ. Ἐγκ. 14), «*οὐ μόνον ἀναμάρτητος ἀλλὰ καὶ μέγας εὐεργέτης ὑμῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων»* (Παλ. Ἀπολ. 30), «*ἀλλ' ἕτερα τῇ ἀκοῇ καὶ τῇ ὄψει, καὶ νῦν τε καὶ πάλαι διαφόρως»* (Ἀνων. Μελλ. Ξεν. Γοργ. 980b15-16), «*οὔτω καὶ τὰ φρονούμενα καὶ εἰ μὴ βλέποιτο τῇ ὄψει μηδὲ ἀκούοιτο τῇ ἀκοῇ ἔσται»* (Σέξτ. Πρὸς μαθημ. 7, 81).

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως ο Γοργίας πήρε τα σχήματα που μέχρι τότε χρησιμοποιούσαν οι ποιητές στα δημιουργήματά τους και τα εισήγαγε στα έργα του, με σκοπό να τους δώσει ρυθμό, μέτρο, μουσικότητα, δημιουργικότητα και ποιητική χάρη, ὥστε μέσω αυτών να καταφέρει να κερδίσει και να κρατήσει μέχρι το τέλος την προσοχή των ακροατῶν του.

3.2 Δομή Επιχειρημάτων

Αφού αναλύσαμε τα γλωσσικά και γραμματικά σχήματα που χρησιμοποιεί ο Γοργίας για να δώσει ἔμφαση στα κείμενά του και να κρατήσει την προσοχή του ακροατή, καλό θα ήταν να εστιάσουμε τώρα και στα επιχειρήματα που επιλέγει με σκοπό να πείσει και να δείξει τη ρητορική του ικανότητα. Στο εγκώμιο της Ελένης ο ρήτορας επιλέγει να ξεκινήσει την επιχειρηματολογία του με το δυνατό του χαρτί, το πειστικότερο επιχείρημα, και στην συνέχεια θα παρουσιάσει όλους τους δυνατούς λόγους που αποδεικνύουν την αθωότητα της ηρωίδας, ὅπως ἄλλωστε το εἶχε υποσχεθεί στην εισαγωγή του εγκωμίου.²⁴ Ξεκινάει, λοιπόν, με το επιχείρημα ὅτι ἦταν θέλημα των θεῶν

²⁴ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 217.

να πάει η Ελένη στην Τροία. Αυτό είναι το ισχυρότερο επιχείρημα γιατί οι θεοί βρίσκονται σε υψηλότερη θέση από τους ανθρώπους, ορίζουν την τύχη τους και παίρνουν αποφάσεις για τη ζωή τους. Η ελευθερία των κοινών θνητών είναι πεπερασμένη και σταματάει εκεί που αρχίζει η θέληση της Τύχης, η απόφαση των θεών και το πρόσταγμα της Ανάγκης.²⁵ Όλοι γνωρίζουν την παντοδυναμία των θεών, κανείς δεν την αμφισβητεί και άρα η Ελένη είναι αθώα. Το δεύτερο επιχείρημα που παρουσιάζει είναι η φυσική βία. Υποστηρίζει ότι ο Πάρης άρπαξε με τη βία την ηρώίδα και της στέρησε την πατρίδα, τους φίλους και την οικογένειά της. Εκείνη είναι λογικό να υπέκυψε στη βία, αφού ο απαγωγέας ως άνδρας και φημισμένος πολεμιστής που ήταν, υπερίσχυε σε σωματική δύναμη.²⁶ Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Γοργίας δεν αναφέρεται μόνο στη σωματική βία, αλλά εισάγοντας τον όρο *ὑβρις* κάνει λόγο και για την ψυχική, τον ατιμασμό δηλαδή και τον εξευτελισμό του θύματος. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση αυτός που πρέπει να κατηγορηθεί είναι ο Πάρης για το βάρβαρο εγχείρημά του, ενώ η Ελένη πρέπει να δεχτεί τη συμπόνια μας.

Η επόμενη περίπτωση που εξετάζει είναι η δύναμη του λόγου να πείθει και πώς αυτή επιδρά στην πρωταγωνίστρια. Η ικανότητα της πειθούς προϋποθέτει αποδοχή και συμμετοχή του προσώπου.²⁷ Για να μην στρέψει όμως ο Γοργίας την ενοχή προς την Ελένη, ισχυρίζεται πως η πειθώ ενεργεί με απάτη, με λόγια απατηλά, που στοχεύουν στο συγκινησιακό πεδίο, όπως η ποίηση, η οποία ως έμμετρος λόγος προξενεί *φρίκην περίφοβον καὶ ἔλεος πολύδακρυν καὶ πόθον φιλοπενθῆ* (9).²⁸ Συγκεκριμένα, χαρακτηρίζει τον λόγο ως δυνάστη που γοητεύει, μαγεύει και ασκεί στην ψυχή την ίδια επίδραση που ασκούν και τα φάρμακα στο σώμα. Όπως κάποια φάρμακα ωφελούν τον οργανισμό και άλλα τον βλάπτουν, ομοίως ο λόγος μπορεί να προκαλέσει είτε καλό είτε κακό στο μυαλό, να ενσταλάξει μέσα του θλίψη ή ευχαρίστηση, φόβος ή κουράγιο.²⁹ Στη συνέχεια, αναλύει την ἔλλειψη τριών ικανοτήτων που βρίσκει η πειθώ και καταφέρνει να εισχωρήσει στην ψυχή και να κάνει τον άνθρωπο να δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στη *δόξα*, μια γνώμη δηλαδή, παρά στη γνώση, την αλήθεια. Οι ελλείψεις αυτές είναι η αδυναμία των ανθρώπων να θυμούνται όσα συνέβησαν στο παρελθόν, να εκτιμούν σωστά όσα διαδραματίζονται στο παρόν και να προβλέπουν τα μελλούμενα.³⁰ Έπειτα, ο Γοργίας για

²⁵ Λιάρου-Αργύρη (2009), 81.

²⁶ McComiskey (1997), 13.

²⁷ Αναστασίου (1982), 247.

²⁸ Κωνσταντινόπουλος (2014), 19.

²⁹ MacDowell (1982), 15.

³⁰ Τάτση-Σπαθάρas (1998), 22.

να υποστηρίξει το επιχείρημά του παρουσιάζει τρία παραδείγματα πειστικού και παραπλανητικού λόγου.³¹ Αναλυτικότερα, αναφέρεται στον λόγο που χρησιμοποιούν οι δικαστές και οι ρήτορες, οι μετεωρολόγοι και οι φιλόσοφοι στις διαμάχες τους. Ο Πάρης, λοιπόν, μέσω του λόγου εκμεταλλεύθηκε τις παραπάνω αδυναμίες και εξανάγκασε την Ελένη να τον ακολουθήσει στην Τροία, οπότε η πράξη της τελευταίας δικαιολογείται.

Στο τελευταίο επιχείρημα ο ρήτορας προχωρά στην περιγραφή και στην απεικόνιση του τρόπου με τον οποίο ο έρωτας μέσω της όψης προκαλεί στην ψυχή το ίδιο αποτέλεσμα με τον λόγο.³² Στην αρχή, μέσω του παραδείγματος με τους στρατιώτες που τρέπονται σε φυγή μόλις δουν τον οπλισμό των εχθρών, σημειώνει ότι η συμπεριφορά της ψυχής εξαρτάται από τη βούληση της όψης και όχι από τη δική μας.³³ Στην προκειμένη περίπτωση, η όψη των όπλων προκαλεί αισθήματα φόβου και τρόμου στην ψυχή, η οποία με τη σειρά της προκαλεί την υποχώρηση του στρατού. Με τον ίδιο τρόπο, στη θέαση του ωραίου η ψυχή ευφραίνεται και ο νους μένει αμέτοχος. Για να υποστηρίξει αυτή του θέση παραθέτει και τα παραδείγματα σχετικά με τη ζωγραφική και τη γλυπτική, των οποίων τα έργα έχουν σκοπό να τέρψουν την *όψιν* και να προκαλέσουν τον έρωτα.³⁴ Ο έρωτας, λοιπόν, μέσω των αισθήσεων εξουσιάζει την ψυχή και αίρει τη λογική και τη βούληση. Μην ξεχνάμε άλλωστε ότι ο Έρωτας ήταν θεός και άρα, όπως είχε υποστηρίξει και ο ρήτορας στην πρώτη θέση του, ανώτερος του ανθρώπου. Επομένως, η ψυχή της Ελένης κυριεύθηκε από τη θέα του όμορφου Πάρη, η Ελένη, όπως εξηγήσαμε, δεν μπορούσε να αντιδράσει ή να πράξει διαφορετικά και άρα είναι αθώα. Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα πως ο Γοργίας με κεντρική ιδέα την περατότητα του ανθρώπου και με βάση τον παράγοντα της επιβαλλόμενης βίας, δομεί την επιχειρηματολογία του με τέσσερις αιτίες, τη θεϊκή δύναμη, τη βίαη αρπαγή, την πειστικότητα του λόγου και τον έρωτα, ώστε να αντιστρέψει μία καθολική αντίληψη και έναν κοινό τόπο, χωρίς όμως να αλλάζει τα γεγονότα του μύθου.³⁵

Η απολογία του Παλαμήδη, ο δεύτερος κατεξοχήν αξιοθαύμαστος λόγος του Γοργία, ο οποίος παρουσιάζει και μεγάλες ομοιότητες με την *Απολογία Σωκράτους* του Πλάτωνα, μας παρέχει διαφορετικούς από τους προαναφερθέντες αλλά εξίσου σπουδαίους

³¹ MacDowell (1982), 13.

³² Karadimas (2008), 14.

³³ Τάτση-Σπαθάρης (1998), 24-5.

³⁴ Ό.π., 26.

³⁵ Ό.π., 20-1.

τρόπους επιχειρηματολογίας. Στο σημείο αυτό καλό είναι να υπενθυμίσουμε ότι ο ρήτορας στο συγκεκριμένο έργο προσπαθεί να αποδείξει ότι ένα γεγονός δεν συνέβη και να πείσει τους δικαστές γι' αυτό, χωρίς όμως να διαθέτει αποδείξεις. Συνεπώς η μέθοδος που επιλέγει να χρησιμοποιήσει είναι αυτή του εικότος, η αρχή δηλαδή της πιθανολόγησης, όπου το κυρίαρχο μέσο είναι ο λόγος και με τη βοήθεια υποθετικών συλλογισμών με επινοημένα στοιχεία επιδιώκει τη γεφύρωση του αποδεικτικού κενού.³⁶ Τα βασικά επιχειρήματά του είναι τρία, ότι δεν ήθελε να προδώσει, ότι δεν είχε την ευκαιρία να διαπράξει το έγκλημα και ότι δεν είχε και κανένα κίνητρο.³⁷ Αρχίζει, λοιπόν, με την επίκληση της ελεύθερης βούλησης και υποστηρίζει ότι δεν πρόδωσε τους συμπατριώτες του γιατί πολύ απλά δεν ήθελε.

Γνωρίζει όμως ότι αυτός ο συλλογισμός διαθέτει αδύνατα σημεία, γι' αυτό προχωρεί στον επόμενο ο οποίος βασίζεται στην έννοια του *καιροῦ*, στην εκμετάλλευση δηλαδή της κατάλληλης ευκαιρίας.³⁸ Αν διέπραξε την προδοσία ο Παλαμήδης, πρέπει να ακολουθήσουν μια σειρά πιθανών περιστατικών, να έχει συνομιλήσει ο ίδιος αρκετές φορές με τους Τρώες, να έχει δοθεί μεταξύ τους κάποιου είδους εγγύηση, ένορκη βεβαίωση, ομηρία, ή χρηματική ανταλλαγή, και τέλος να έχει καταφέρει να μην εντοπιστεί κατά την διάρκεια των συναντήσεων από τους φρουρούς ή τους πολίτες.³⁹ Ο Γοργίας φροντίζει να παραθέσει πιθανά επιχειρήματα για να καταρρίψει αυτές τις θέσεις. Η προδοσία λοιπόν, όπως αναφέρει δεν θα μπορούσε να διαπραχθεί γιατί αρχικά ο Παλαμήδης δεν μιλά άλλη γλώσσα πέραν της ελληνικής. Επίσης δεν θα μπορούσε να υπήρχε κάποιος μεταφραστής για να διευκολύνει την επικοινωνία ή μάρτυρας για να εγγυηθεί καθώς μάρτυρες δεν υπάρχουν. Δεν έχει κάποιο κοντινό του πρόσωπο για να το δώσει για όμηρο, και σίγουρα κάποια στιγμή θα γινόταν αντιληπτός, είτε κατά τη μεταφορά των χρημάτων, είτε κατά τη διάρκεια των συναντήσεων. Παρατηρούμε εδώ το σχήμα που χρησιμοποιεί ο ρήτορας και στο εγκώμιο της Ελένης, την αρχή του αποκλειόμενου τρίτου, όπου μέσα από τη σειρά αλυσιδωτών υποθέσεων, που έχουν τη μορφή ερωτημάτων και παρουσιάζονται κλιμακωτά, από τη γενική στην πιο ειδική, πραγματοποιεί την άρση κάθε υπόθεσης ώστε να φανεί ότι ισχύει η επόμενη, για να την

³⁶ Αναστασίου (1982), 243.

³⁷ Long (1982), 234.

³⁸ Κωνσταντινόπουλος (2014), 16.

³⁹ McComiskey (1997), 18.

καταργήσει και αυτή, μέχρι να φθάσει στην τελευταία και έτσι η άρση να αναχθεί συλλογιστικά πάλι στην αφετηρία.⁴⁰

Εφόσον, λοιπόν, αποδεικνύει ο Γοργίας ότι δεν υπήρχε η κατάλληλη ευκαιρία για να πραγματοποιήσει ο Παλαμήδης την προδοσία, προχωρά στο τρίτο επιχειρήμα του, ότι δεν υπήρχε ούτε το κίνητρο. Ο ρήτορας απαριθμεί όλα τα κίνητρα που μπορεί να έχει ένας λογικός άνθρωπος για να φθάσει ως την προδοσία. Δεν χρησιμοποιεί όμως την ίδια μεθοδολογία με το πρώτο μέρος της πραγματείας, αλλά παρουσιάζει και διαψεύδει κάθε κίνητρο ως μία πλήρως ανεξάρτητη πιθανότητα.⁴¹ Τα χρήματα, η δόξα και η τιμή, η εξουσία, η ασφάλεια και η απόκτηση φίλων είναι οι λόγοι για να υποβάλει κανείς τον εαυτό του σε έναν τέτοιο κίνδυνο. Όλοι τους καταρρίπτονται, ένας προς έναν, απλά με την υπενθύμιση του Παλαμήδη στο ακροατήριό του του πρότερου έντιμου βίου του, με σκοπό να αποδείξει ότι δεν στερείται τίποτα από τα παραπάνω και άρα δεν υπάρχει κίνητρο για την πράξη. Όπως είχαμε αναφέρει και στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής, ο πρωταγωνιστής θεωρούνταν σοφός και ευεργέτης από τους συμπολίτες του, λόγω των εφευρέσεών του, και άρα ήταν ένα φερέγγυο και σεβαστό άτομο.

Ο Γοργίας, λοιπόν, στο σημείο αυτό, προβάλλοντας τις αρετές και τον άμεμπτο χαρακτήρα του κατηγορουμένου,⁴² συνεχίζει την απολογία, αντικρούοντας τον Οδυσσέα και κάνοντας επίθεση στο ήθος του. Ο τελευταίος δεν βάσισε την κατηγορία του σε ένα πραγματικό γεγονός, στη γνώση, αλλά σε μία εικασία, μία γνώμη, και ο Παλαμήδης το ξέρει αυτό, γιατί είναι αθώος και κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει ένα γεγονός που δεν έγινε.⁴³ Οπότε, ο Οδυσσέας στην προσπάθειά του να καταστρέψει τον Παλαμήδη με βάση τη δόξα και όχι την αλήθεια, παρουσιάζεται ως ένας άνθρωπος που στερείται πρακτικής σοφίας, αρετής και καλής θέλησης⁴⁴ με αποτέλεσμα να ανατρέπεται η κατηγορία του και να πέφτει τώρα η υποψία στον ίδιο. Ο Γοργίας ολοκληρώνει την απολογία κολακεύοντας τους δικαστές και τονίζοντας την ηθική ευθύνη να κρίνουν δίκαια, προσεκτικά και με βάση την αλήθεια.⁴⁵ Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο Γοργίας επιδιώκει να δημιουργήσει μία πρότυπη υπερασπιστική γραμμή με κύριες μεθόδους απόδειξης τις αρχές της

⁴⁰ Αναστασίου (1982), 248.

⁴¹ Long (1982), 236.

⁴² Ό.π., 233.

⁴³ Ό.π., 234.

⁴⁴ McComiskey (1997), 19.

⁴⁵ Long (1982), 233-4.

πιθανολόγησης (*τοῦ εἰκότος*) και του αποκλειόμενου τρίτου ώστε να γεφυρώσει το αδιέξοδο που προκύπτει από την έλλειψη πραγματικών στοιχείων.⁴⁶

Στο *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως* ο ρήτορας παραθέτει τρία λογικά επιχειρήματα για να υποστηρίξει τη θέση του, τα οποία συμπλέκονται, η δομή τους όμως είναι ξεκάθαρη και αυστηρή. Στην αρχή εξετάζει όλες τις αναγκαίες προϋποθέσεις, για να προχωρήσει στη συνέχεια στην ανάπτυξη των επιμέρους συλλογισμών με τη βοήθεια των αντιθετικών σχημάτων και της αρχής της μη αντίφασης.⁴⁷ Ξεκινά, λοιπόν, από μία θέση που κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει, ότι *οὐδὲν ἔστιν*, και την αναπτύσσει με τρεις διαφορετικές αποδείξεις, μέσα από την αντίφαση ύπαρξης και ανυπαρξίας.⁴⁸ Πρώτα ασχολείται με τον συλλογισμό ότι το μη ον δεν είναι και τον αναλύει υποθέτοντας ότι στην περίπτωση που το *μὴ ὄν* υπάρχει, τότε δεν θα υπάρχει το *ὄν*, και άρα αυτό που δεν υφίσταται, δεν υπάρχει. Συνεχίζει, με τον ισχυρισμό ότι «*οὐδέ τὸ ὄν ἔστιν*» (Σέξτ. *Πρὸς μαθημ.* 7, 68) γιατί τότε θα έπρεπε να είναι είτε αιώνιο, να υπάρχει δηλαδή από πάντα, και άπειρο, είτε γεννητό, να έχει αρχή, είτε και τα δύο, είτε ἔν – πολλά, να είναι μετρήσιμο, πράγματα αδύνατα. Αφού, λοιπόν, τίποτα από αυτά δεν είναι, ούτε το ον είναι. Κλείνει την απόδειξη της πρώτης θέσης του με το συλλογισμό ότι στην περίπτωση που υπάρχουν και τα δύο, το ον και το μη ον, τότε θα είναι το ίδιο πράγμα. Επειδή όμως είναι αντίθετα μεταξύ τους, δεν μπορούν να υπάρχουν ταυτόχρονα, οπότε τίποτα δεν υπάρχει. Ξεκινάει τη δεύτερη θέση του υποθέτοντας ότι το ον υπάρχει, για να επικεντρωθεί στην αδυναμία του ανθρώπου να το συλλάβει. Συγκεκριμένα, μέσα από τα παραδείγματα της Σκύλλας, της Χίμαιρας και του άρματος που τρέχει στη θάλασσα, εξηγεί ότι αυτά που προσλαμβάνει ο νους μέσω των αισθήσεων, των *φρονουμένων*, και αυτά που δημιουργεί τις σκέψεις δηλαδή, δεν ανταποκρίνονται επακριβώς στην πραγματικότητα και δεν έχουν υπόσταση, δεν είναι όντα.⁴⁹ Επομένως, αυτό που αντιλαμβανόμαστε μέσω της νόησης δεν είναι το ίδιο με αυτό που πραγματικά υπάρχει.⁵⁰

Στην τελευταία θέση του τριλήμματος του Γοργία εντοπίζουμε μία ιδιαιτερότητα. Όπως αναφέραμε και παραπάνω στο έργο του Σέξτου παρουσιάζονται τρία επιχειρήματα, ενώ στο *περὶ Μελίσσου, περὶ Ξενοφάνους, περὶ Γοργίου* υπάρχει ένα ακόμη, το επιχείρημα της

⁴⁶ Αναστασίου (1982), 248.

⁴⁷ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 111.

⁴⁸ McComiskey (1997), 7.

⁴⁹ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 118.

⁵⁰ McComiskey (1997), 8.

κίνησης, το οποίο συνδέεται άμεσα με το προηγούμενο.⁵¹ Για τον λόγο αυτό, καλό είναι να μελετήσουμε τα δύο αυτά επιχειρήματα, το τρίτο και το τέταρτο, μαζί. Ο ρήτορας, λοιπόν, αρχίζει κι εδώ, όπως και στη δεύτερη θέση, με την υπόθεση ότι ο ισχυρισμός που μόλις απέδειξε με επιχειρήματα ότι δεν ισχύει, ισχύει. Δέχεται ότι ο άνθρωπος μπορεί να συλλάβει και να κατανοήσει το όν, του είναι όμως αδύνατο να το εξηγήσει και να το μεταδώσει σε κάποιον άλλον. Αυτός είναι ο κύριος ισχυρισμός του, τον οποίο αναπτύσσει με τρεις αποδεικτικούς συλλογισμούς. Πρώτον, υποστηρίζει, όπως και παραπάνω, ότι υπάρχει χάσμα μεταξύ του όντος, του αντικειμένου, και της πληροφορίας που προσλαμβάνουμε μέσω των αισθήσεων. Άρα, αυτά που έχουμε στο νου μας, οι σκέψεις, δεν είναι όντα. Επίσης, για να μεταβιβάσουμε αυτές τις σκέψεις στο πλησίον μας χρησιμοποιούμε το λόγο, τις λέξεις, και ούτε ο λόγος είναι ίδιος με τα όντα. Όπως, δηλαδή, δεν μπορούμε να μετατρέψουμε τα πράγματα σε λέξεις, έτσι δεν μπορούμε και να επικοινωνήσουμε τα πράγματα, τα όντα, μέσω των λέξεων.⁵² Ο λόγος επομένως και το *πράγμα* αποτελούν οντολογικώς *ἕτερα*, ανήκουν σε τελείως διαφορετικές οντολογικές κατηγορίες.⁵³ Αξίζει να σημειωθεί ότι αρκετοί ερευνητές ισχυρίζονται πως στο σημείο αυτό ο Γοργίας παρεκκλίνει από τις θεωρίες του Παρμενίδη και στρέφεται προς τον Εμπεδοκλή, και συγκεκριμένα προς τη ψυχοφυσική θεωρία του για τους αισθητικούς πόρους.⁵⁴

Ο τελευταίος συλλογισμός του ρήτορα, περί της ιδεατής ταυτότητας, συμπληρώνεται από το τέταρτο επιχειρήμα στο έργο του Αωνύμου *Περὶ Μελίσσου, περὶ Ξενοφάνους, περὶ Γοργίου*. Συγκεκριμένα, ο Γοργίας παρουσιάζει το χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στις αισθητηριακές εμπειρίες και στις σκέψεις δύο ανθρώπων πάνω στο ίδιο αντικείμενο, καθώς δεν είναι δυνατόν το ίδιο πράγμα να υπάρχει ταυτόχρονα σε δύο πρόσωπο, γιατί τότε θα ήταν δύο πράγματα, όχι ένα.⁵⁵ Αλλά αν υπάρχει σε πολλά πρόσωπα το ίδιο πράγμα, αυτό σημαίνει ότι το ον δεν επιδέχεται κίνηση και αλλαγή. Όμως, όπως αναλύσαμε και παραπάνω, επειδή ο κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και κανένας δεν έχει στο μυαλό του το ίδιο πράγμα με κάποιον άλλον,⁵⁶ φθάνουμε στο συμπέρασμα ότι τα όντα επιδέχονται κίνηση και αλλαγή και άρα δεν υπάρχουν. Αντιλαμβανόμαστε,

⁵¹ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 137.

⁵² Kerferd (1982), 218.

⁵³ Μουρελάτος (1982), 224.

⁵⁴ Ό.π.

⁵⁵ Kerferd (1982), 217.

⁵⁶ Ό.π.

λοιπόν, πως ο Γοργίας χρησιμοποιεί τις μεθόδους της ιδεατής ταυτότητας, της μη αντίφασης, του αποκλειόμενου τρίτου και του αποχρώντος λόγου, με σκοπό να προσδώσει ορθολογική εξήγηση στην αλήθεια και στο είναι, αλλά και να εκμηδενίσει το ον.⁵⁷

⁵⁷ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 156.

Κεφάλαιο 4

Τα Θέματα

Τα θέματα με τα οποία καταπιάνεται ο Γοργίας, όπως μπορούμε να αντιληφθούμε και από τα παραπάνω, δεν είναι ούτε ασήμαντα αλλά ούτε και εύκολα. Συγκεκριμένα, στο εγκώμιο της Ελένης, επιλέγει να παρουσιάσει την υπεράσπιση και την απόδειξη αθωότητας ενός προσώπου που όχι μόνο ανήκει στον χώρο του μύθου, αλλά συνιστά και ένα από τα γνωστότερα πρόσωπά του ως μισητό πρόσωπο που ευθύνεται για έναν πόλεμο και τον θάνατο μυριάδων Ελλήνων. Η Ελένη προέρχεται από θεϊκή γενιά, ήταν κόρη του Δία, και απολάμβανε τιμές στη Σπάρτη ως θεά. Αποτελούσε την ομορφότερη γυναίκα, επιτομή του σεξουαλικού πάθους,⁵⁸ μόνο που αυτό της το χάρισμα μετατράπηκε σε κατάρρα και η Ελένη επωμίστηκε την ευθύνη και την οργή για την κήρυξη του Τρωϊκού Πολέμου. Το άκουσμα του ονόματός της έφερνε στη θύμηση αρνητικές εικόνες και πόνο. Τόσο μεγάλη ήταν η φήμη της, αλλά και ο Γοργίας ήταν τόσο σίγουρος για τη δύναμη του λόγου του ώστε κατορθώνει να επινοεί επιχειρήματα για να πείσει για την αθωότητα της Ελένης και να πραγματοποιήσει τη ρητορική ανασκευή αυτής της ευρύτατα διαδεδομένης αντίληψης.

Ο Παλαμήδης διέθετε κι εκείνος ξακουστό και δοξασμένο όνομα. Όπως αναφέραμε και παραπάνω, είχε εφεύρει σπουδαίες και χρήσιμες για την καθημερινότητα ανακαλύψεις. Κάποιες από αυτές ήταν τα στρατηγικά σχέδια, η ναυτιλία, οι πεσσοί και τα ζάρια, η διαίρεση του χρόνου σε ώρες – ημέρες – μήνες,⁵⁹ οι αριθμοί και τα μέτρα. Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, πως θεωρούνταν σοφός και έχαιρε μεγάλης εκτίμησης από τους συμπολίτες και την κοινωνία του. Κατηγορήθηκε, όμως, από έναν άνθρωπο εξίσου γνωστό και πολυ-υμνημένο για την εξυπνάδα του, τον πολυμήχανο Οδυσσέα. Ο Όμηρος μάλιστα είχε γράψει ολόκληρο έργο αποκλειστικά γι' αυτόν, ενώ τον Παλαμήδη αποφεύγει να τον αναφέρει στα δύο ηρωικά έπη του. Ο Γοργίας, λοιπόν, αναλαμβάνει να υπερασπιστεί έναν ήρωα που βρίσκεται τώρα σε αδύναμη θέση γιατί κατηγορείται από έναν άλλον ήρωα και προσπαθεί να αποδείξει ότι αδίκως βρίσκεται στο εδώλιο.

⁵⁸ Wardy (2005), 25.

⁵⁹ Λιάρου-Αργύρη (2009), 108.

Στο *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*, στο μοναδικό φιλοσοφικό του έργο, δεν ασχολείται με κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο αλλά με τα όντα γενικά. Αναλυτικότερα, όπως προαναφέραμε παραθέτει τρεις θέσεις, ότι (α) δεν υπάρχει τίποτα, ότι (β) και αν υπάρχει, είναι ακατάληπτο και άγνωστο, και τέλος ότι (γ) αν υπάρχει και είναι γνωστό και καταληπτό, δεν μπορεί να καταστεί φανερό και να μεταδοθεί στους άλλους. Τις θέσεις αυτές τις υποστηρίζει με αποδεικτικούς συλλογισμούς και όταν φθάνει στη παραδοχή της μίας, την αναιρεί εν τέλει, για να προχωρήσει στην επόμενη. Συγκεκριμένα, στην πρώτη αναφέρεται στην ύπαρξη ή όχι του «ὄντος» και του «μὴ ὄντος». Χρησιμοποιεί ως αφετηρία τη θεώρηση ότι το «μὴ ὄν» υπάρχει και άρα δεν υπάρχει το «ὄν», γιατί αν υπήρχε θα έπρεπε να ήταν αιώνιο και άπειρο. Συνεχίζει, εξηγώντας ότι στην περίπτωση που και οι δύο αυτές αντιφατικές έννοιες υπήρχαν, τότε θα ήταν το ίδιο πράγμα για να καταλήξει εν τέλει στο συμπέρασμα ότι ούτε το «μὴ ὄν» υπάρχει, γιατί είναι κάτι που δεν είναι, ούτε το «ὄν» υπάρχει, και άρα τίποτα δεν υπάρχει.⁶⁰ Με αυτόν τον τρόπο προχωρά στη δεύτερη θέση, όπου θα καταπιαστεί με το θέμα της γνώσης και της αλήθειας. Θα διαχωρίσει αυτά που σκέφτεται και δημιουργεί ο νους του ανθρώπου, τα φρονούμενα, από αυτά που πραγματικά υφίστανται, τα όντα. Διότι τα πρώτα μπορεί και να μην υπάρχουν, να αποτελούν μόνο αποκυήματα της φαντασίας, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Σκύλλα και τη Χίμαιρα, και άρα να μην είναι δυνατό να αποδειχθεί το κριτήριο της αλήθειας τους. Συνεπώς, τα «ὄντα» δεν γίνονται αντικείμενα σκέψης και κατανόησης. Φτάνει στο τέλος με την πιο σημαντική θέση, όπου σε αντίθεση με τα προηγούμενα έργα του, θα αναδείξει την αδυναμία του λόγου. Η αδυναμία αυτή έγκειται στο γεγονός ότι δεν μπορεί να μεταδώσει όσα ο νους προσλαμβάνει με τις αισθήσεις, δεν έχει δηλαδή οντολογική ισχύ ο λόγος.⁶¹ Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι ο Γοργίας στο φιλοσοφικό του αυτό έργο ακολουθεί τρεις κατευθύνσεις, του «εἶναι», του «μὴ εἶναι» και του «εἶναι καὶ μὴ εἶναι».

Το συγκεκριμένο θέμα ήταν γνωστό στον φιλοσοφικό χώρο, από την εποχή του Πλάτωνα οι φιλόσοφοι ασχολούνται με το συγκεκριμένο ή με παρόμοια προβλήματα.⁶² Ο ρήτορας το επιλέγει τόσο γιατί ήθελε να ακολουθήσει τα χνάρια του δασκάλου του, του Παρμενίδη, να αναιρέσει και να αντικρούσει τη θέση του, αλλά και για να αποδείξει, όπως

⁶⁰ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 116.

⁶¹ Ό.π., 182.

⁶² Wardy (2005) 16.

υποστηρίζει ο Heinrich Gomperz, τη δύναμη της τέχνης του στον επιστημονικό κύκλο.⁶³ Άλλωστε θέτει ένα ζήτημα, την πολυσημία του «είναι», που κανένας άλλος μέχρι τότε δεν είχε αγγίξει. Επιπλέον, η δομή που χρησιμοποιεί είναι ξεκάθαρα επηρεασμένη από το *Ποίημα* του Παρμενίδη. Τέλος, συμπεραίνουμε ότι κάθε ένα από τα παραπάνω δύσκολα, λόγω της δυσφημισμένης προσωπικότητας των πρωταγωνιστών και του πολύπλοκου φιλοσοφικού ζητήματος, αλλά και γνωστά θέματα ο Γοργίας τα επιλέγει για να μας δείξει το θάρρος, την τόλμη και το μέγεθος της ρητορικής του δεινότητας.

⁶³ Πεντζοπούλου-Βαλαλά (1999), 147.

Κεφάλαιο 5

Η Ρητορική Ικανότητα

Το όνομα του Γοργία έχει μείνει στην ιστορία της ρητορικής και της φιλοσοφίας λόγω των θεμάτων και των ηρώων που επιλέγει για τα έργα του, αλλά και λόγω της καινοτόμου ιδέας του να εισαγάγει ποιητικά σχήματα στην πρόζα. Αναλυτικότερα, όπως εξηγήσαμε και παραπάνω, οι πρωταγωνιστές του είναι φημισμένα πρόσωπα του μυθικού κύκλου. Η Ελένη, μία γυναίκα θρύλος, είναι ένοχη για έναν πολύχρονο πόλεμο που επέφερε πολλούς νεκρούς και σημαντικές καταστροφές. Ο ρήτορας επιδιώκει όχι μόνο να αποδείξει την αθωότητά της αλλά και να ανατρέψει μία ευρύτατα διαδεδομένη αντίληψη που είχε ριζωθεί βαθιά στον κοινό νο. Ο Παλαμήδης διέθετε κι εκείνος μία σπουδαία φήμη ως σοφός και ευεργέτης για τις ανακαλύψεις του. Κατηγορήθηκε και εν τέλει καταδικάστηκε σε θάνατο, ενώ ήταν αθώος, για εσχάτη προδοσία από έναν πανούργο και σημαντικό ήρωα του Τρωικού κύκλου. Ο Γοργίας αναλαμβάνει να αποδείξει ότι άδικα κατηγορήθηκε και να αναδείξει το λάθος των δικαστών, ενώ, στη φιλοσοφική του πραγματεία για το ον ασχολείται με έναν κοινό τόπο, την πολυσημία του είναι, με το οποίο έχουν καταπιαστεί σπουδαία άτομα πριν από εκείνον. Βασίζεται στα στοιχεία και στις πληροφορίες των προγενέστερών του για να τους ανατρέψει τελικά. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως δεν είναι τυχαία τα πρόσωπα και τα θέματα που επιλέγει. Είναι σημαντικά και πολυσυζητημένα για να φανεί η τέχνη του.⁶⁴

Τη ρητορική ικανότητα του Γοργία την εντοπίζουμε και στα αποσπασματικά έργα του, στα οποία, παρόλο που δεν έχουμε μία ολοκληρωμένη εικόνα, παρατηρούμε αρκετά ρητορικά σχήματα. Αναλυτικότερα, σημειώνονται παρηχήσεις όπως είναι τα «πόλεως πράττειν καὶ πράττοντα» (Πλάτ. Μέν. 71e-72a), παρονομασίες, όπως «δυστυχούντων... εὐτυχούντων» (Ἐπιτάφιος), «διττῶν... δεῖται» (Κλήμ. Στρ. I 51), αναδιπλώσεις, όπως «ἄβούλομαι, βουλοίμην» (Ἐπιτάφιος) και παρισώσεις, όπως είναι το «ὑβρισταὶ εἰς τοὺς ὑβριστάς, κόσμιοι εἰς- τοὺς κοσμίους, ἄφοβοι εἰς τοὺς ἀφόβους, δεινοὶ ἐν τοῖς δεινοῖς» (Ἐπιτάφιος). Επιπλέον, αφθονούν τα ομοιοτέλευτα, των οποίων μερικά παραδείγματα είναι τα ακόλουθα: «ἀναγείρουσαν... ὑπάρχουσαν» (Ἐπιτάφιος), «γνώμης... ῥώμης»

⁶⁴ Ό.π., 209.

(*Ἐπιτάφιος*), «τὸν μὲν λόγον τὸν Πυθικὸν» (Φιλόστρ. *Βίοι σοφ.* I 9,4), «προεξαγκωνίσας οὐδὲ προανακινήσας» (Αριστ. *Ρητ.* 3. 14, 1415b32-1416a3).

Αξιοσημείωτη είναι επίσης και η εκτεταμένη χρήση των πολύπτωτων που προσδίδει ποιητικότητα στο λόγο και κάποια χαρακτηριστικά δείγματα είναι τα «γέλωτι... γέλωτα» (Αριστ. *Ρητ.* 3, 18, 1419b3-5), «ἀκήκοας... ἀκήκοος» (Πλάτ, *Φαίδρ.* 261b-c), «προσῆν... προσεῖναι» και «τὸ δέον ἐν τῷ δέοντι» (*Ἐπιτάφιος*), ενώ, η αντιθετική διάταξη των προτάσεων επιτείνει τη ρυθμικότητα του λόγου.⁶⁵ Τέλος, παραδείγματα που φανερώνουν αντίθεση είναι τα εξής: «θεράποντες μὲν τῶν ἀδίκως δυστυχούντων, κολασταὶ δὲ τῶν ἀδίκως εὐτυχούντων» (*Ἐπιτάφιος*), «ἐνθεον μὲν τὴν ἀρετὴν, ἀνθρώπινον δὲ τὸ θνητόν» (*Ἐπιτάφιος*), «αἰσchrῶς μὲν ἔσπειρας, κακῶς δὲ ἐθέρισας» (Αριστ. *Ρητ.* 3. 3, 1406b4-11).

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, πως η ρητορική δεινότητα του Γοργία γίνεται φανερή μέσα από τα δύσκολα θέματα που επιλέγει να αναδείξει και εν τέλει να ανατρέψει, αλλά και από τα ρητορικά σχήματα που εντοπίζονται σε ὄλο το σώμα των κειμένων του, ακόμη και στα αποσπάσματα. Με τα σχήματα αυτά καταφέρνει να δώσει στα έργα του χαρακτηριστικά της ποίησης, ὅπως είναι η μουσικότητα, το μέτρο, η ζωντάνια και η καλαισθησία, με αποτέλεσμα να μαγεύει το κοινό του και να διατηρεῖ την προσοχή και το ενδιαφέρον του. Τέλος, ἀπὸ ὅσα παραθέσαμε παραπάνω, αντιλαμβανόμαστε πως ο *Ἐπιτάφιος* αποτελεί ἓνα ἔξοχο δείγμα της μακροπερίοδης δόμησης και της ποιητικότητας της ρητορικής τέχνης του Γοργία.⁶⁶

⁶⁵ Κωνσταντινόπουλος (2014), 17.

⁶⁶ Ὁ.π., 16.

Επίλογος

Από την ανάπτυξη των παραπάνω κεφαλαίων συμπεραίνουμε ότι ο Γοργίας υπήρξε ένας δεινός ρήτορας, φιλόσοφος και σοφιστής. Η κληρονομιά του αποτελείται κυρίως από έργα – πρότυπα για τους μαθητές του, το *Ἐλένης ἐγκώμιον* και την *Ἵπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία*, στα οποία ανατρέπει στο μεν πρώτο την κατηγορία που επί αιώνες κουβαλούσε η Ελένη, του μύθου ότι είχε την πλήρη ευθύνη για τον Τρωικό Πόλεμο και στο δεύτερο την ψευδή κατηγορία του Οδυσσέα προς τον Παλαμήδη, τον ήρωα του Τρωικού πολέμου, για εσχάτη προδοσία, δημιουργώντας ένα υπόδειγμα απολογίας για κάθε άνθρωπο που βρίσκεται στη θέση του Παλαμήδη. Ο Γοργίας χρησιμοποιεί μια σειρά λογικών επιχειρημάτων και αρχές (της μη αντίφασης, της πιθανολόγησης) και μεθόδους (του αποκλειόμενου τρίτου), όπως επίσης και υποθετικούς συλλογισμούς. Αντιλαμβανόμαστε πώς ο ρήτορας στους δύο αυτούς επιδεικτικούς λόγους λειτουργεί εκ του ασφαλούς, καθώς σε μια πραγματική δίκη όλα εξαρτώνται από την υπερασπιστική γραμμή, ακόμη και η ζωή ή ο θάνατος, αλλά η Ελένη και ο Παλαμήδης είναι μυθικές προσωπικότητες και ούτε ο Γοργίας, αλλά ούτε και κανείς άλλος, ανησυχεί πραγματικά για την αθωότητα τους.⁶⁷ Θέλοντας όμως να εισχωρήσει και στον χώρο της φιλοσοφίας ο ρήτορας συγγράφει την πραγματεία *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως*, η οποία σώζεται σε αποσπασματική μορφή, όπου χρησιμοποιώντας εκ νέου αρχές (του αποκλειόμενου τρίτου και μεθόδους (του αποχρώντος λόγου) για να υποστηρίξει τους υποθετικούς συλλογισμούς του, αναπτύσσει την πολυσημία του «εἶναι», ένα γνωστό θέμα στους φιλοσοφικούς κύκλους και στον δάσκαλό του, τον Παρμενίδα, τη θεωρία του οποίου προσπαθεί να ανατρέψει.

Τα έργα του τα οποία σώζονται σε αποσπασματική μορφή, ο *Ἐπιτάφιος*, ο *Ολυμπιακός* και ο *Πυθικός Λόγος*, παρουσιάζουν πλήθος ρητορικών σχημάτων παρά τη σύντομή τους έκταση. Ο δεύτερος λοιπόν λόγος για τον οποίο είναι ξακουστό το όνομα του Γοργία, είναι οι ποιητικές τεχνικές που εισήγαγε στον πεζό του λόγο: η αναδίπλωση, η αντιθετική διάταξη των προτάσεων, οι επαναλήψεις και η επιφορά, η ομοιοκαταληξία και τα ομοιοτέλευτα, οι παρηχήσεις, οι παρισώσεις και τα ισόκωλα, η παρονομασία και τα πολύπτωτα, το πολυσύνδετο σχήμα και οι σύνθετες λέξεις. Τα σχήματα αυτά, όπως

⁶⁷ MacDowell (1982), 16.

παρατηρήσαμε μέσα από τα παραδείγματα από τα κείμενα, εντοπίζονται σε όλο το corpus των έργων του ρήτορα, ακόμη και στα σπαράγματά του.

Με βάση, λοιπόν, όλα τα παραπάνω, τους πολυσυζητημένους και ευρύτατα διαδεδομένους κοινούς τόπους που επιλέγει να ανατρέψει ο Γοργίας, καθώς και την καινοτόμο ιδέα, που αποτελεί σταθμό στην ιστορία της αρχαίας ελληνικής γραμματολογίας, να δανειστεί από την ποίηση τα σχήματά της και να τα εισαγάγει στην πρόζα, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δικαίως έχει παραλληλιστεί το «ρητορεύειν» με το «γοργιάζειν» και δικαίως το όνομα του Γοργία παραμένει ξακουστό ως τις μέρες μας.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς Πηγές και Μεταφράσεις

Γοργίας ο Λεοντίνος. 2009. *Λόγοι, μαρτυρίες, αποσπάσματα*. εισαγ. μτφρ. σχολ. Ε. Λιάρου-Αργύρη. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Γοργίας. 1999. *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως, Ἑλένης ἐγκώμιον, Ὑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία*. Μελέτη, μτφρ. Τ. Πεντζοπούλου-Βαλαλά. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος

Γοργίας. 1998. *Ἑλένης Ἐγκώμιον*. εισαγ. μτφρ. σχολ. Α.Τάτση, Δ. Γ. Σπαθάρας. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Spatharas, D. 2001. *Gorgias: an edition of the extant texts and fragments with commentary and introduction*. PhD thesis, University of Glasgow. <https://theses.gla.ac.uk/2777/> (ημ/νία πρόσβασης: 20/2/2023)

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αναστασίου, Γ. 1982. «Η πιθανολόγηση ως μέσο απόδειξης στο Γοργία» στο: Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, *Η Αρχαία Σοφιστική. Α' Διεθνές Συμπόσιο Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα, σσ. 242-252.

Ηλιοπούλου, Ε. 2019. *Γοργίας: ο Σοφιστής*. Καλαμάτα: Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου (διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία).

Κωνσταντινόπουλος, Β.Λ. 2014. *Το Ὑφος του Αρχαίου Ελληνικού Πεζού Λόγου*. Τόμ. 2. *Από τον Γοργία στον Ισαίο*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μουρελάτος, Α.Φ.Δ. 1982. «Ο Γοργίας για τη λειτουργία της γλώσσας» στο: Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, *Η Αρχαία Σοφιστική. Α΄ Διεθνές Συμπόσιο Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα, σσ. 223-232.

Ξενόγλωσση

Karadimas, D. 2008. *Eros and Rhetoric: From Gorgias to Plato*, Lund and Eslov: Royal Society of Letters.

Kerferd, G.B. 1982. 'Meaning and reference. Gorgias and the relation between language and reality' στο: Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, *Η Αρχαία Σοφιστική. Α΄ Διεθνές Συμπόσιο Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα, σσ. 215-222.

Lausberg, H. 1997. *Handbook of Literary Rhetoric: A Foundation for Literary Study*, Leiden: Brill.

Long, A.A. 1982. 'Methods of argument in Gorgias, Palamedes' στο: Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, *Η Αρχαία Σοφιστική. Α΄ Διεθνές Συμπόσιο Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα, σσ. 233-241.

MacDowell, D.M. 1982. *Gorgias: Encomium of Helen*, Bristol: Bristol Classical Press.

McComiskey, B. 1997. 'Gorgias and the Art of Rhetoric: Toward a Holistic Reading of the Extant Gorgianic Fragments'. *Rhetoric Society Quarterly*, 27, n° 4, σσ. 5-24.

Robertson, J.C. 1893. *The Gorgianic figures in early Greek prose*, Baltimore: The Friedenwald Company.

Sloane, T.O. 2001. *Encyclopedia of Rhetoric*, Oxford: Oxford University Press.

Wardy, R. 2005. *The Birth of Rhetoric: Gorgias, Plato and their successors*, London and New York: Routledge.